

Vem är den inre fienden? Kvinnors psykosexualitet och Faders lag

Mette Bryld och Nina Lykke presenterar här de viktigaste franska psykoanalytiker, som kvinnorörelsen nu vänt sig till för att få svar på frågan om hur man bekämpar 'den inre fienden' – det integrerade patriarkala förtrycket. Bryld-Lykke kritiserar deras tes om 'den onda moderns' avgörande roll och framhäver faderns betydelse.

En av de viktigaste frågorna inom feminismen rör uppgörelsen med de inre, psykiska hindren för frigörande handling, som förtrycket upprättat inom oss. Vilka psykorevolutionära initiativ ska vi ta till? Detta problem har bearbetats i kvinnorörelsen och framkallat en debatt om den kvinnliga psykosexualiteten och identitetsskapande också bland kvinnoforskare.

Under första hälften av 70-talet kunde vi iakttä en kvinnlighetsdebatt som, inte minst inspirerad av den amerikanska feminismen, diskuterade huruvida den freudianska kvinnlighetsteorin var användbar i ett feministiskt sammanhang. De bästa svaren på de problem denna debatt formulerade har vi fått av Juliet Mitchell (1974) och Carol Hagemann-White (1978 och 1979) som båda talar för att Freuds teori om kvinnligheten kan läsas som en reellt giltig, historisk utsaga om de patriarkaliska maktförhållandenas präglning av vår psykosexualitet.

Betraktar man den aktuella kvinnlighetsdebatten i Skandinavien och Västtyskland, visar sig en tydlig förskjutning i orienteringen från diskussionen om det inre patriarkatet till analysen av förtrycket i mor-dotterförhållandet. Stark inspiration till denna vändning mot en uppgörelse med ett inre matriarkat har hämtats i Frankrike – inte i den femi-

nistiska grenen av den franska debatten,¹ utan hos en lite äldre grupp psykoanalytiker som 1964 gav ut antologin *La sexualité féminine*. Som antologins utgivare, den kvinnliga analytikern Janine Chasseguet-Smirgel, betonar i sitt förord, var avsikten med boken den lovvärda att samla ihop trådarna från och förnya den kvinnlighetsdebatt som fördes inom den psykoanalytiska rörelsen på 20- och 30-talen men som efter denna tid tynade bort, oförlöst.

Med utgångspunkt i denna antologi – särskilt i de två centrala bidragen – Janine Chasseguet-Smirgels (1964/1980) eget om de kvinnliga skuldkänslornas rötter och Maria Toroks (1964/1980) nytolkning av det freudianska begreppet penisavund – görs en rad inlägg i den aktuella kvinnlighetsdebatten som kan betecknas som variationer över temat 'den onda modern'. Utifrån lite olika utgångspunkter framläggs huvudsynpunkten att kampen mot de(-n) inre fienderna (fienden) först och främst handlar om en bearbetning av och en frigörelse från en preoidipal bindning till en arkaiskt-övermäktigt koncipierad modersgestalt. Denna modersbindning skulle vara kvinnlighetens väsentliga kännetecken.

En del av den framgång som Smirgels antologi har fått i dag, måste naturligtvis tillskrivas att den gav sig i kast med att

bryta med den styvdotterliga tillvaro som den vetenskapliga analysen av den kvinnliga sexualiteten och kvinnligheten som driftsbestämning/karaktärsstruktur i åratal hade fört inom den psykoanalytiska vetenskapen. När nu kvinnoforskare tar till sig antologin och försöker att också introducera den inom kvinnorörelsen beror det naturligtvis bl a på att behovet är så stort.

Men en annan grund till att analyser som Smirgels och Toroks får en viss popularitet finner vi antagligen i den omständigheten att de, i sitt entydiga hänförande av de kvinnliga konflikterna till en bristande frigörelse från en analt-kastrerande, preoidipal moderimago, blir till en slags 'lugnande teori'. Kritiken av vår kvinnliga socialisering och våra psykosexuella problem kan på den smirgel-torokska grundvalen förskjutas till moderns universum – dvs gå utöver att antasta det inre patriarkatet, faderns imago i det kvinnliga medvetandet. Man kan s a s komma på tre stegs avstånd från uppgörelsen med patriarkatet när de intima konflikterna uppfattas som förorsakade, inte av Faderns, utan av Moderns lag.

I den västtyska psykoterapeuten Marina Moeller-Gambaroffs artikel *Frigörelsen skapar ångest* från 1977 formulerades denna distansering från den inre uppgörelsen med Faderns lag t ex så här: '... det individuella övervinnandet av patriarkatet går före det kollektiva övervinnandet av patriarkatet' (M. Moeller-Gambaroff 1977/1980).

I det följande skall vi först visa hur Smirgel-Toroks kvinnlighetsteori leder till en fullständigt faderlöst reproducerad bild av det inre förtrycket. Denna bestäms som moderns verk medan den oidipale fadern (som i den ortodox freudianska teorin representerar kastrationen, lagen om sexualitetens distribuering, de patriarkaliska maktförhållandena) omvänt tillskrivs ett positivt, befriande värde.

Därnäst skall vi med ett par exempel från den aktuella kvinnlighetsdebatten illustrera några strategiska huvudimplikationer av Smirgel-Toroks teori: att för-

skjutningen av den inre kampen över till ett (fientligt) matriarkaliskt område i verkligheten fungerar som legitimation för och bekräftelse av rädslan för feminismens antipatriarkaliska strategier. I den sista delen skall vi skissera några alternativa infallsvinklar till analysen av mor-dotterförhållandet och därmed (förhoppningsvis) presentera en ansats till att sätta in såväl mödrars som döttrars kamp mot den (de) inre fienden (fienderna) i dess riktiga antipatriarkaliska sammanhang.

Den analt-kastrerande modern

Den grundläggande konflikt som kvinnor skulle vara fångade och fixerade i, analyseras särskilt av Maria Torok. Det rör sig om en bindning till den analt-kastrerande modern som med sin repressiva renlighetsträning s a s exproprierar flickans rättigheter i förhållande till sina kroppsfunktioner; här inbegripet också hennes möjlighet att genom onani utveckla ett fritt och autonomt förhållande till sin kroppsliga lust.

Helt bortsett från konkreta onaniförbud från moderns sida sker kopplingen från renlighetsträningen till onanin genom att den symboliska ekvationen fekalstock* = penis smälter samman med en annan symbolisk ekvation: onanerande hand = penis. Den automatiska betydelsesammansmältningen av dessa två ekvationer är skälet till att moderns makt över flickans slutmuskel och 'expropriationen' av fekalstocken (i denna form upplevs den för tidigt påbörjade eller för strängt och rigoröst bedrivna renlighetsträningen) spontant upplevs, som om hon toge sig makt över flickans slida – makt att beslagta den tillfredsställande handen = penis.

Vägen ut ur den exproprierande moderns maktgrepp ser entydigt ut hos Smirgel och Torok. Den måste, säger de, gå via orgastiska fantasier om att kunna inta såväl faderns som moderns position i urscenen; häri inbegripet att också kunna utveckla (oidipala) fantasier om att kunna

njuta faderns penis sexuellt. (Begreppet *urscenen* betecknar inom psykoanalysen barns fantasier om föräldrarnas samlag. I den freudianska psykoanalysen uppfattas dessa som sadomasochistiska fantasier – som en våldshandling från faderns sida. I Smirgels och Toroks analyser har förhållandet s a s spegelvänts, då de menar att modern i den intar en kastrerande ställning gentemot fadern.)

Den nämnda vägen till förlösning för dottern är emellertid avstängd – den analt kastrande modern blockerar helt dotterns utblick mot och tillgång till att utveckla ett positivt oidipalt förhållande till fadern. För om flickan försöker bemästra konflikten med modern och närma sig fadern genom att identifiera sig med modern, får hon automatiskt problemet att hon måste frukta/känna skuld för att som modern inta en destruktiv, kastrerande hållning till fadern. Till detta kommer att flickan – när hon i och med detta försök till identifikation går in i en oidipal rivalitet med modern om fadern – kommer att känna sig i extrem fara därför att hon därmed antastar den utomordentligt mäktiga moderns ensamrätt till fadern.

Om flickan, mot bakgrund av det hot hon upplever från moderns sida, utvecklar en önskan att oskadliggöra den mäktiga modern, kommer detta till uttryck i 'kastationsönskningar', dvs önskningar om att riva upp moderns inre och tillskansa sig hennes 'penis'/fekalstock på samma sätt som modern gör med flickan. Dessa kastationsönskningar gentemot modern kommer att ytterligare öka flickans oro, då de framkallar fruktan för grymma vedergällningsaktioner från den mäktiga moderns sida.

Som alternativ till dessa enormt ångestprovocerande och dessutom oframkomliga försök att komma fram till den oidipala fadern finns för flickan bara en annan, lika otillfredsställande och frustrerande väg: att acceptera moderns övermakt och sin egen roll som ett bihang utan självständig tillgång till de egna kroppsfunktionerna och -lustarna.

En teori om att kvinnan är sin egen värste fiende

Bakgrunden till att modern dels utövar ett så strängt undertryckande av flickans kroppsfunktioner och -luster och dels uppträder 'kastrerande' och 'penisavundande' gentemot sin man (i *urscenen* och överhuvudtaget) görs särskilt tydlig hos Torok. Den ligger i moderns 'kastration', 'tomhet' och brist på egna livsperspektiv.

Även om varken Smirgel eller Torok kopplar sina teorier till en egentlig samhällsanalys, skulle man ju gott kunna tänka sig, att man här kunde knyta an till de samhälleliga repressionsförhållandena: den tyranniserande moderns förtryckande funktion kunde kanske tolkas som ett resultat av samhällets förtryck av henne själv. Den smirgel-torokska teorin har emellertid sin egen inbyggda kontinuitet som s a s av sig själv avlägsnar spåren av patriarkatet – automatiskt suddar ut sambandet mellan det patriarkaliska samhället och den tyranniserande modern.

Moderns 'kastring' måste nämligen i Smirgel-Toroks modell vara en produkt av det förtryck som hon själv utsatts för av sin egen mor – osv, osv tillbaka till stammodern. Mödrars väg ut ur egna konflikter är generellt att göra sina döttrar till bihang, dockor, för att på det viset uppleva ett visst, kompensatoriskt 'penis-innehav'/maktkänsla. Och döttrars reaktion på detta moderliga förtryck är symtomet 'penisavund', kastationsönskemål gentemot män och instrumentaliseringsbehov i förhållande till sina egna döttrar som när de i sin tur får döttrar . . . Beträttat på detta sätt blir förtrycket något som bara utövas kvinnor emellan.

Detta sätt att förstå förtrycket som reproducerat alldeles faderlöst blir ännu tydligare när man ser på hur symtomet 'penisavund' tolkas:

Både Smirgel och Torok understryker bestämt att penissymbolen och penisavunden inte har något att göra med den verkliga saken, penisen. 'Jag tycker inte att penisavunden skall uppfattas som ett

krav på manlighet som mål i sig ...', säger t ex Smirgel (1964/1980 s 83). 'Penisavund är,' säger hon vidare (s 87), 'i grunden intet annat än det symboliska uttrycket för ett annat önskemål. Kvinnan vill inte vara en man utan hon vill frigöra sig från sin mor genom att bli fullständig, autonom, *kvinna*.'

Speciellt Maria Torok ger en förklaring på varför flickan väljer att uttrycka sina förträngda och av modern förbjudna önskemål om kroppslig autonomi och sexuella lustupplevelser just via penis-symbolen. Torok tolkar penis' symbolvärde som: '*den sak – vilken som helst – som man inte själv har.*' (Torok 1964/1980 s 119) Det omöjliga och ouppfyllbara i att önska sig det kön man inte har (och aldrig kan få) gör, säger Torok, penis-symbolen utomordentligt väl ägnad för flickan att omedvetet meddela modern att hon rättar sig efter förbudet mot utveckling av ett självständigt förhållande till sin kropp och sin lust. Flickan lägger fram sitt önskemål om autonomi men hon gör det i en form som samtidigt till modern kommunicerar att denna kan känna sig trygg och säker på sin dotters lydighet, emedan det presenterade önskemålet inte är möjligt att uppfylla.

Där penis i den freudianska teorin symboliserar den falliska makten, dvs de patriarkaliska maktförhållandena, är penisymbolen hos Smirgel och Torok således reducerad till att helt enkelt vara ett i sig betydelselöst hölje omkring den omedvetna interaktionen mellan mor och dotter.

Också de föreställningar, som kvinnor gör sig om den makt, frihet, säkerhet osv som det manliga organet förlämnar sin innehavare, har i den smirgel-torokska teorin blivit till blott uttryck för idealisering och överdimensionering av den faktiska manliga livssituationen. Den starka tendensen bland kvinnor att tillskriva penis särskilda värden bottenar i verkligheten i flickors/kvinnors depression, nedvärdering av sig själva och deras vrede som framkallats av deras kastrerande mödrars övergrepp mot

J.A.D Ingres, 'Jupiter och Thetis', 1811.

dem. Hos Smirgel och Torok är det *inte* fråga om penisavund och -idealisering som reaktion på *faktiska* patriarkaliska maktförhållanden och inte heller fråga om någon *verklig* samhällelig värdering byggd på köns-polariserade kriterier.

Faderns lag

Anmärkningsvärt hos dessa teorier är bl a följande dubbelhet: *Å ena sidan* förnekar de patriarkatets existens, Faderns lag, genom att i 'penisavunden' bara se ett uttryck för falskt medvetande. Det falliska värdet – och som motsats kastrationen som värdelöshet/brist på värde – förbises och avvisas härmed implicit som grundläggande kategori i patriarkatet och som den egentliga betydelsebärande axeln i Faderns lag, enligt vilken det just är Fadern som genom hotet om kastration distribuerar sexualiteten.

Emellertid kommer Smirgel-Toroks teorier *å andra sidan* att också fokusera på och centrera kring penis som egentlig bärare av sexualitet, kroppslighet och lust.

Genom onaniförbudet spärrar modern uttryckligen flickans tillgång till fadern (dvs till sexualiteten) genom att hindra henne från att använda handen, den symboliska penis, på sina könsorgan. Det bortkastade frånvarande är då just penis, dvs sexualiteten som falliskt värde. Härmed har Faderns lag, patriarkatet, inte bara blivit indirekt bekräftad – den har också, helt i sin egen anda, framställts och tolkats som emancipationens förutsättning, som avgivande ett frihetens embryo.

Som centralt innehåll i Faderns lag placerar kastrationshotet – vilket som hot naturligtvis bara har giltighet för pojkar och män; för flickor och kvinnor är det däremot ett fullbordat faktum – flickor och kvinnor i kategorin 'straffade', dvs den utpekar dem som levande bevis på lagens existens och som avskräckande exempel. Inom lagens eget område fungerar då också kravet på förakt/rädsla för kvinnor – de 'straffade', icke fullgoda människorna – och för med sig som ett tvingande påbud myten om den onda, destruktiva modern. De 'straffade' är på förhand utpekade som förlorarna, som dem som i sin stora skuld och levande maktlöshet ger beviset på lagens rättfärdighet.

Strategiska konsekvenser: ropet efter FAR . . .

Den patriarkaliskt formade föreställningen om den destruktiva och allsmåttiga modern gör, när den används individualpsykologiskt, anspråk på att äga frigörande implikationer, emancipatorisk potential. Efter Smirgel har t ex Marina Moeller-Gambaroff (1977/1980) och Irène Matthis (1977/1978) klart formulerat en sådan frigörelsestrategi som går ut på att lösgöra sig från moderns kvävande famntag genom att bildligt slå ihjäl henne. Men det skall framhållas att Irène Matthis till skillnad från Moeller-Gambaroff inte menar att modern är verkligt 'ond' och reellt motarbetar dotterns försök att bli vuxen. Därmed undgår Matthis att ytterligare bidra

till mödrars kroniskt dåliga samvete. Matthis verkar snarare mena att förklaringen till den dubbla modersbilden, den onda modern vid sidan av den goda, ska sökas i en mytisk, ahistorisk sfär.

De svårigheter kvinnor på goda grunder har med sin könskaraktärsmask² – kvinnligheten förstådd som historisk-samhällelig produkt – hänförs av båda författarna till dotterns brist på positiva identifikationsmodeller: bilden av den onda modern avsetter en jag-osäkerhet och urholkad identitetsbildning som påstås bara kunna läkas genom att hon lägger beslag på fadern.

'Att erkänna Fadern är att upptäcka sig själv som kvinna. Du kan inte bli kvinna annat än genom Fadern,' säger Irène Matthis i en åkallan av Faderns lag. Detta för en allmän uttolkning lingvistiskt sett banala yttrande skakar emellertid av sig sin klichékaraktär, när det så som här presenteras som könspolitisk programförklaring. Då visar det sig vara en hyllning till det bestående. Man kan t ex genom en analogi se vilka konsekvenser hennes differentieringsmodell skulle ha som mönster för politiska handlingsprogram, om man byter ut substantiven i de två meningarna. Då kommer det t ex att stå: 'Att erkänna kapitalisten är att upptäcka sig själv som proletär. Du kan inte bli proletär annat än genom kapitalisten!' (För ordningens skull: detta är inget försök att sätta likhetstecken mellan kvinnor och proletariatet.) Försöket att tänka utöver eller tvärt emot patriarkatet får – liksom demonstrationsförsöket att förbise kapitalismen – fällan att slå igen. Det som skulle vara en befrielse blir då bara ett 'naturliggörande' av den redan existerande socialiseringsprocessen, av den härskande ordningen, enligt vilken flickan just tvingas erkänna Fadern som sin psykosexuella motpol. Ideologiseringsen av anatomin har aldrig gagnat kvinnan.

I praktiken menar Irène Matthis att dotterns identitetsproblem med den mytiska, preoidipala moderimagon kan lösas genom ökad närhet mellan dotter och far. Dvs fadern måste i högre grad engage-

ras i familjen och det just i sin egenskap av man, som explicit bärare av falliskt värde, av den penis som den onda modern inte har. Härmed har det också dragits en lans för stärkandet av den familjebild det (intellektuella) mellanskiktet bär med sig; kärnfamiljen samlad kring den skäggige, kloke och trygghetsgivande fadern. Bakom skriket mot mor darrar ropet efter FAR – frälsaren och förlösaren.

Marina Moeller-Gambaroffs ärende är mycket mer radikalt. På ett sätt som knappast kan karaktäriseras som annat än manipulerande, lägger hon fram argument för att kvinnorörelsen måste lägga ned sig själv som feministisk rörelse. Hennes argumentering går så här: vi är, säger hon, många som sympatiserar med kvinnorörelsen men som inte gått in i den. Grunden till detta är först och främst rörelsens 'mansfientlighet'. Denna mansfientlighet stammar, hävdar hon (med Smirgel, 1976) från en fientlighet som dottern skjutit över från modern på mannen. Den manliga fiendebilden tjänar som en avledningsmekanism mot en direkt uppgörelse, en skrämmande konfrontation med den onda, allsmäktiga modern. Som belägg för påståendet presenterar Moeller-Gambaroff en rad fiktiva 'bekännelser', vilkas kvinnliga huvudpersoner dock (heller) inte är aktiva i kvinnorörelsen men som icke desto mindre skall visa, att rörelsens påstådda mansfientlighet skyler över en icke erkänd och obearbetad dålig modersbild.

Hela hennes argumentation grundas således på att sympatisörer som inte vill gå in i rörelsen identifieras med rörelsens aktivister. Därför ligger det nära till hands att vända på hennes förskjutningsteori (den onda modern → den onde fadern) och använda den mot henne själv, sympatisören. På det viset kommer den att lyda: ond moder → kvinnorörelsen. För den hotfulla modern, som tom är utstyrd med kastrerande aggressivitet (= 'mansfientligheten'), träder här tydligt fram i kvinnorörelsens gestalt.

Frigörelsen skapar ångest, javisst – men hos vem och för vad? Det är nämligen en

helt avgörande skillnad mellan att sympatisera med kvinnorörelsen och att vara en del av den, aktiv i den. Erfarenhetsmässigt gömmer 'sympatisörer' som står utanför på en god portion rädsla – rädsla för kvinnosammanhang och för de krav som är inbyggda i dem, bl a just kravet på en uppgörelse med det 'inre' patriarkatet.

Ett teoretiskt alternativ till myten om den onda modern?

Från en feministisk-ideologikritisk grundval går det utan vidare att påvisa att Smirgel/Toroks analyser av kvinnligheten lider av en avgörande svaghet: att Faderns lag, de patriarkaliska maktförhållandena, inte tagits med i beräkningen som grundläggande agens i den kvinnliga könskaraktärs-maskens psykosexuella tillkomstprocess; tvärtom, den har – som beskrivits – getts status av positivt laddad princip. En medvetandeteori, som liksom Smirgel/Toroks bestämmer den kvinnliga karaktärsdaningen utan att teoretiskt innefatta de patriarkaliska maktförhållandenas psykiska närvaro (Faderns lag som drivkraft i den psykosexuella 'kastrationsprocessen' som kännetecknar kvinnlighetens villkor i vårt samhälle), måste med nödvändighet utveckla en ofullständig och ideologiskt snedvriden bild av kvinnligheten. I det kapitalistiska produktions sättet kan nämligen påvisas en allmän och fundamental tendens till patriarkalisk köns polarisering och patriarkaliska maktförhållanden, och den måste naturligtvis visa sig bl a i formandet av det kvinnliga driftslivet.

Men det är en sak att ideologikritiskt peka på en teoribildnings blinda reproduktion av samhällets ideologiska mystifikation; här bl a den mystifikation som består i att Faderns lag i sin framträdelse som värdefull, positiv, naturlig princip, beslöjar och döljer sin repressiva och kastrerande verksamhet. En annan sak är att lägga fram en korrekt – alltså realitetsgiltig – tankemodell över den kvinnliga socialiseringsprocessen. Dvs en modell som framställer de verkliga, samhällslag-

bundna processer som är verksamma i den kvinnliga könskaraktärsmaskens psykosexuella tillblivelse och därmed också i produktionen av mystifikationen omkring Faderns lag. Nu vill vi ge några infallsvinklar till det sistnämnda.

Samtidigt med att den aktuella kvinnlighetsdebatten tar fasta på Smirgels och Toroks teorier, förkastar man den 'reaktionära' tendensen i den kvinnlighetsdebatt som pågick under 20- och 30-talen. Till den reaktionära tendensen räknas bl a de först och främst kvinnliga analytiker, som formulerade sig i Freuds efterföljd i fråga om kvinnligheten. Det gäller analytiker som Ruth Mack Brunswick, Jeanne Lampl de Groot och Helene Deutsch, som Smirgel för övrigt också själv explicit definierar sig i motsättning till (jfr bl a Smirgel 1976). Det är särskilt dessa ortodoxt freudianska analytikers betoning av kastrationen som ett biologiskt-ofrånkomligt villkor och deras härav följande entydigt polariserade uppfattning av de två könen karaktärsdaning (man = aktivitet, aggressivitet kontra kvinna = passivitet, masochism), som framkallar protest och motvilja i dagens kvinnlighetsdebatt (jfr M Moeller-Gambaroff 1977/1980 och I Matthis 1977/1978).

Liksom det i några feministers avvisande av Freud ligger en irrationell, moralisk protest, kan man i det rena förkastandet av reaktionära analytiker som nämnts ovan, på motsvarande sätt se en vägran att syssla med de patriarkaliska maktförhållandena och deras faktiska psykosexuella effekter. I sökandet efter analyser av den kvinnliga resp manliga psykosexualiteten, som är ett resultat av de patriarkaliska maktförhållandena och köns-polariseringen i samhället, finner vi nämligen en grundval just i den reaktionära tendensen inom den klassiska psykoanalysen. Med sina analyser av konsekvenserna av att medvetandet om könsskillnaden etableras i form av motpolerna fallisk-kastrerad, försåg oss Freud och analytiker som de ovan nämnda (sig själva ovetande) med en utmärkt (om än biologiskt mystifierad) ansats till

en historisk analys av patriarkatets aktuella psykosexuella uttryck.

Den förföljande-åtrådada modern

Inspirerade av dessa ortodoxt freudianska analytiker ska vi dra fram några förhållanden som pekar på en alternativ tolkning av Smirgel/Toroks onda moder:

Det första som slår en vid läsning av Smirgel/Torok är att det finns en iögonfallande likhet mellan å ena sidan den moder som i deras analys 'håller dottern borta' från fadern/män, och å andra sidan Freuds (1915) och Ruth Mack Brunswicks (1928) analyser av hur en libidinöst åtrådd modersgestalt antar förföljarens imago och försöker fördärva flickans/kvinnans förhållande till män. (Omvandlingen av ett kärleksobjekt till förföljare är överhuvudtaget en allmänt känd försvarsmekanism emot tabuiserade homosexuella känslor.)

Denna tankegång leder till att man måste fråga sig, om det är möjligt att finna någon grund till att flickan vid någon tidpunkt i sin utveckling tvingas försvara sig mot en intensiv, libidinös dragning till sin mor.

Smirgel, som i sin analys direkt berör förföljelsekomplexet, kopplar detta – som man kunde vänta sig – entydigt till den destruktiva, anala modern som hindrar flickan från att utveckla en kärleksrelation till den oidipala fadern:

'Jag anser ... att denna destruktiva penis (den som skulle bära skulden till kvinnans penetrationsångest, förf.) är ekvivalent med den moderliga fallosen från det anala stadiet som ju för flickan är nära förbunden med den centrala förföljelseföreställningen; den passiva homosexuella inställningen som är paranoians fixeringspunkt hos flickan. Man kan nu fråga sig, om det – ifall rädslan för faderns penis är densamma som för moderns fallos – är befogat att tala om ett "objektbyte", och om det faktiskt är fråga om en positiv Oidipus-situation.' (Smirgel 1964/1980, s. 87–88).

Deborah Law (Lowensberg), 'Cuddles', 1972.

Det finns emellertid också den möjligheten att, i stället för att tolka förföljelsekomplexet utifrån mor-dotterförhållandets anala konflikter, se på det i förbindelse med det aktiva oidipuskomplex som först och mest entydigt beskrivits av Jeanne Lampl de Groot (1927). Detta aktiva oidipuskomplex innehåller flickans sexuella dragning till en oidipal mor i rivalitet med fadern – och är alltså en parallell till pojkens oidipuskomplex. Men där pojken måste avstå från den oidipala modern på grund av hotet om kastration från faderns sida, blir flickans konfrontation med den oidipala fadern-rivalen ersatt av ett egentligt kastrationstrauma. Enligt de givna patriarkaliska, köns-polariserade villkoren måste nämligen flickan uppleva ett oidipalt nederlag inför en 'falliskt kvalificerad' fader-rival och tolka detta nederlag som om det var hennes biologiska öde.

Det ligger nära till hands, att mot bakgrund av analysen av flickans aktiva oidipuskomplex, definiera den förföljande/åtrådade moderns imago som en skapelse

som har sin rot i det stadium, då flickan på grund av sitt kastrationstrauma måste avveckla sina aktivt oidipala känslor för modern. I föreställningen om modern som den onda förföljaren kan flickan nämligen hålla kvar sin libidinösa besatthet av henne också *efter* den fixering i passivitet och tabuisering av förhållandet till henne som följer med kastrationstraumat och konfrontationen med Faderns lag. När flickan inför sig själv och omvärlden uttrycker att hon är den onda moderns offer, kungör hon ju därmed att hon till synes inte åtrår modern längre – att denna tvärtom är hennes förföljare som hon, ack så gärna vill bli fri ifrån, om det bara vore möjligt . . .

Som synes är den onda moderns imago i denna förklaringsmodell en produkt av – och inte, som Smirgel och Torok postulerar, en förutsättning för – dotterns upplevelse av psykosexuell kastration. De patriarkaliska maktförhållandena, Faderns lag, slår igenom via den oidipalt övermäktige fadern-rivalens falliskt kvalifice-

rade imago, och *inte* via modern.

Den kastrerade-mäktiga modern som kompromiss

Ytterligare ett indicium för att den onda modern inte först och främst är en preoidipal, arkaisk moder utan däremot en oidipal skapelse — en imago, som uppstått ur den traumatiska konfrontationen mellan flickans aktiva oidipuskomplex och Faderns lag — ges i följande betraktelser.

Det är karaktäristiskt för Smirgel/Toroks onda moder, att hon *på en och samma gång* är kastrerad och mäktig/maktfullkomlig. Hon är ju nämligen å ena sidan ute efter att tillskansa sig fallisk potens (kastrea fadern /och flickan/), därför att hon inte känner att hon själv har någon potens (dvs förmåga till sexuellt bemäktigande). Å andra sidan besitter hon dock en övermäktig förmåga att hålla fast flickan som spindeln som har total makt över det byte som sprattlar i dess nät.

Denna motsägelsefulla kvalificering av den onda moderns imago kan jämföras med ett andra väsentligt element i den ortodox freudianska definitionen av mor-dotterförhållandets utveckling:

I motsats till Smirgel och Torok uppfattar den ortodoxa freudianismen inte bara dotterns upplevelser som erfarenheter av moderns allsmakt — till detta kommer nämligen upplevelsen av hennes 'kastration', dvs fall från allmaktens tinnar. Uppfattningen av kvinnor som 'kastrerade' leder nämligen enligt de ortodoxa freudianerna till att den tidiga, infantila bilden av den omnipotenta, aktiva modern vid en eller annan tidpunkt avlöses av den 'kastrerade moderns' imago i dotterns — och för övrigt också i sonens — medvetande. Det är denna upplevelse av moderns 'kastration' som skulle besegla dotterns objektbyte från modern till fadern. För bilden av den 'kastrerade modern' minskar hennes värde som kärleksobjekt — i både flickans och pojakens ögon — samtidigt som det för flickan också inträffar att hon

mot bakgrund av detta måste överge varje (av sitt aktiva oidipuskomplex skapade) sexuella förhoppning visavi modern såsom omöjlig, eftersom två 'kastrerade' naturligtvis inte kan ha någon sexuell glädje av varandra.

Om det är riktigt, att bilden av den kastrerade modern på detta sätt avlöser bilden av den allsmäktiga modern, kan vi utan vidare tolka Smirgel/Toroks kastrerade-mäktiga moder som en kompromissbildning, vars rötter ska sökas i det stadium som följer omedelbart efter det flickan har gått igenom sitt kastrationstrauma och därmed erfarit kastrationen som en möjlighet också för andra kvinnor än henne själv. Den kastrerade-mäktiga modern kan således ses som en försvarsföreställning riktad mot den traumatiska generaliseringen av predikatet 'kastrerad' som måste tränga in i flickans medvetande till följd av hennes kastrationstrauma. Dvs en föreställning till försvar mot att den negativa värderingen, som flickan har av sig själv ('jag = kastrerad'), växer ut till den allmänt negativa värderingen av könet som sådant ('kvinnor = kastrerade').

Om att ta itu med den inre fienden . . .

Då vi i det föregående velat uppmana de kvinnoforskare som arbetar med analysen av den kvinnliga psykosexualiteten och som därigenom också påverkar diskussionen i kvinnorörelsen, till att ta sin utgångspunkt i den ortodoxa freudianismen (sedd som en historisk, inte en biologisk medvetandeteori), beror det på att det i denna teoribildning ligger en (förvisso biologiskt mystifierad) ansats till att ställa uppgörelsen med den inre fienden på fötter, dvs ge den en *anti-patriarkalisk* inriktning.

Smirgel/Toroks placering av modern som dotterns inre huvudfiende bygger enligt vår uppfattning klart på en ideologisk omkastning av de faktiska patriarkaliska maktförhållandena: makten/rätten till att 'kastrea', till att handha den 'lag' som fräntar flickor/kvinnor 'rätten' till

aktiv, bemäktigande sexualitet, tillskrivs helt och fullt den allsmäktiga, preoidipala modern. Gentemot detta menar vi att den ortodoxt freudianska teorin rymmer en klart högre grad av överensstämmelse med detta samhälles patriarkaliska könsmedvetande, då den i sin bestämning av kvinnligheten lägger den avgörande vikten vid flickans konfrontation med Faderns lag och hennes påföljande upplevelse av först sitt eget och därefter sin mors störtande ned i den vanmaktens avgrund, som är ett historiskt-objektivt kvinnligt villkor.

Vad vi velat peka på med detta resonemang är inte att den preoidipalt-mäktiga moderns förhållande till sin dotter skulle vara idylliskt och fritt från förtryck (likasom det preoidipala stadiets mor-son-förhållande för övrigt inte heller är det). Det är naturligtvis också socialiseringsteoretiskt viktigt att analysera såväl det orala som det anala konfliktstoffet i mor-dotterförhållandets aktuella, historiska utveckling. Men det är en sak att finna repressiva drag i den preoidipalt mäktiga moderns umgänge med sin dotter; det är en annan sak att bestämma denna modersgestalt som *orsaken* till kvinnors 'kastrationskänslor'. Här är det vår uppfattning, att det är mycket litet troligt, att ett infantilt matriarkat skulle kunna bestå så oantastat av samhällets faktiska, patriarkaliska maktrealiteter i flickors/kvinnors medvetande, som Smirgel och Torok utgår från att det gör.

November 1980

Översättning: Diana Holmberg

* *Fekalstock* ung. penisformad avföring.

NOTER

1. Frågan om kvinnligheten är ett mycket diskuterat tema bland franska feminister. Bl a har tidskriften *Questions féministes*, som startades 1977, försökt bidra teoretiskt-vetenskapligt till den revolutionär-feministiska kritiken av kvinnligheten som en historisk-ideologisk kategori. Några ansatser till en historisk och feministisk ideologikritik av olika centrala psykoanalytiska uppfattningar av Modern diskuteras t ex av Monique Plaza (1980).

2. Vi föreslår att könsrollsbegreppet ersätts med begreppet könskaraktärsmask, som även reflekterar just psykosexualiteten och historiciteten. Begreppet könskaraktärsmask motiveras och utvecklas för övrigt närmare i vår artikel 'Et feministisk manifest', i: *Bryd!*.

LITTERATUR

- Bryld, Mette och Lykke, Nina, (1980): *Bryd! Om kvinnlighet och feminisme*; Kvindetryk; København.
- Chasseguet-Smirgel, Janine (1964), utg: *La sexualité féminine*, Paris. Tysk övers.: *Psychoanalyse der weiblichen Sexualität*, Frankfurt am Main 1974.
- Chasseguet-Smirgel, Janine (1964/1980): *Den kvindelige skyldfølelse – om nogle specifikke aspekter af det kvindelige Oedipus-kompleks*, i: T. Ørum, utg. (1980). Dansk övers. från J. Chasseguet-Smirgel, utg. (1964).
- Chasseguet-Smirgel, Janine (1976): 'Kvinnelig og mannlig', i: *Seks samtaler om psykiatri*, utg. S. Haugsgjerd og F. Engelstad, Pax, Oslo.
- Freud, S. (1915): 'Mitteilung eines der psychoanalytischen Theorie widersprechenden Falles von Paranoia', i: *Gesammelte Werke X* (S. Fischer Verlag).
- Freud, S. (1925): 'Enige psychische Folgen des anatomischen Geschlechtsunterschieds', i: *Gesammelte Werke XIV* (S. Fischer Verlag).
- Freud, S. (1931): 'Über die weibliche Sexualität', i *Gesammelte Werke XIV* (S. Fischer Verlag).
- Freud, S. (1933): 'Die Weiblichkeit (Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse)', i: *Gesammelte Werke XV* (S. Fischer Verlag).
- Hagemann-White, Carol (1978): 'Die Kontroverse um die Psychoanalyse in der Frauenbewegung', i: *Psyche* 32 årg. nr. 8, 1978 (Stuttgart). Dansk övers.: 'Kvindebevægelsens uoverensstemmelser med psykoanalysen', i: M. Bryld og N. Lykke, utg. (1980).
- Hagemann-White, Carol (1979): *Frauenbewegung und Psychoanalyse*, Verlag Roter Stern, Frankfurt am Main.
- Hug!* nr 24 (1979), temanummer: 'Kærlighedens forhold'. Tiderne Skifter, København.
- Lampl de Groot, Jeanne (1927): 'Zur Entwicklungsgeschichte des Ödipuskomplexes der Frau', i: *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, bd. XIII, nr 3, 1927.
- Mack Brunswick, Ruth (1928): 'Die Analyse eines Eifersuchtswahnes', i: *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, bd. XIV, 1928.
- Mack Brunswick, Ruth (1940): 'The Preodipal Phase of the Libido Development', i: *Psychoanalytic Quarterly*, 9, 1940.
- Matthis, Irène (1977/1978): 'Om kvindelighetens arkeologi', i: *Opprør eller sykdom?*, utg. A.J. Viestad m fl, Pax Oslo 1977. På svenska i: *Ord & Bild* nr 8, 1978.
- Mitchell, Juliet (1974): *Psychoanalysis and Feminism*, London.
- Moeller-Gambaroff, Marina (1977/1980): 'Emanzipation macht Angst', i: *Kursbuch* nr 47, 1977. Dansk övers.: 'Frigørelse skaber angst', i: T. Ørum, utg. (1980). *Ord & Bild* nr 8/78, temanummer: Kvinnlighet, könslighet. Stockholm.
- Plaza, Monique (1980): 'La Môme Mère', i: *Questions féministes* nr 7, 1980.
- Torok, Maria (1964/1980): 'Betydningen af "penis-

- Torok, Maria (1964/1980): 'Betydningen af "penis-misundelsen" hos kvinden', i: T. Ørum, utg. (1980). Dansk översätt. från J. Chasseguet-Smirgel, utg. (1964).
- Ørum, Tania (1980), utg.: *Kvindelighed. Kvindefrigørelse og psykoanalyse. En antologi*; Tiderne Skifter, København.

SUMMARY

The article, 'Who is the Inner Enemy? Women's Psychosexuality and the Law of the Father', takes as its point of departure the problem raised by feminism: what psycho-revolutionary initiatives can be taken to counter the clash between the inner psychic barriers, imposed on us through oppression, and liberating actions. This question has been considered in the women's movement and has brought about a debate on female psychosexuality and identity shaping. This debate has also evoked interest among researchers within women's studies.

If one looks at the current debate on femininity in Scandinavia and West Germany, one can see a clear shift of focus from a discussion of the inner patriarchy to an analysis of oppression in the mother-daughter relationship. This turning towards a confrontation with an inner matriarchy has, quite clearly, its inspiration in France, where a group of older psychoanalysts published an anthology, *La Sexualité Féminine*, edited by J. Chasseguet-Smirgel, in 1964.

The theory of femininity formulated here, especially by Smirgel and M. Torok, leads to a depiction of inner oppression as completely fatherlessly reproduced since these theorists regard inner oppression as the work of the mother; while the Oedipal father, on the other hand, is given a positive liberating value. Thus the phallic value (and its opposite, castration as the equivalent of worthlessness/lack of worth) is overlooked and rejected as the basic principle in patriarchy and as the actual axis of meaning in the Law of the Father, through which he distributes sexuality through the threat of castration. A theory like Smirgel/Torok's which not reflect patriarchal supremacy, contains a dangerous implication for the women's movement. Strategically the consequence would be the dissolution of the women's movement as a feminist movement. Thus the shifting of the inner struggle over to a (hostile) matriarchal universe functions in reality as a legitimation and confirmation of the fear felt for feminism's anti-patriarchal strategies, as seen for example in Moeller-Gambaroff (1977).

The establishment of the mother as the daughter's main inner enemy is based on an ideological reversal of actual patriarchal power relationships: the power/right to 'castrate', to en-

force the law which revokes a girl's/woman's 'right' to active, possessing sexuality, is placed entirely on the pre-Oedipal mother. In this we maintain that orthodox Freudian theory contains an unequivocal degree of accordande with the patriarchal sexual ideology of our society. In its definition of femininity, it places chief importance on a girl's confrontation with the Law of the Father and her consequent experience of first her own and then her mother's plunge into that abyss of powerlessness that is an historically objective female state.

Regarding femininity as an historical category, a 'sex-character mask', we present some alternative perspectives to an analysis of the mother-daughter relationship, according to which the evil mother imago can be seen as a product of, — and not, as Smirgel/Torok maintain, a condition for — the daughter's experience of psychosexual castration. In this view, the patriarchal power relationships, the Law of the Father, prevail through the almighty Oedipal father-rival's phallic-qualified imago, and not through the mother. Thus we hope to have made a contribution to placing the struggles of the mother as well as those of the daughter against the inner enemy/enemies in their correct anti-patriarchal context.

Mette Bryld, Nina Lykke
 Det tværfaglige kvindelighedsprojekt
 Odense Universitet
 Campusvej 55
 DK-5230 Odense M
 Denmark